

Exilschrijvers in Oostende

Een flirt hier, een kat daar

Nadat Hitler aan de macht was gekomen, vluchtten veel Duitse schrijvers naar het buitenland. Naar Oostende bijvoorbeeld. door Hans Renders

OOSTENDE, DE ZOMER VAN 1936

DOOR MARK SCHAEVERS

ATLAS, 142 P., € 15,84

In Oostende hangt de geur van zee en zilte lucht, van nostalgie en vergane glorie. Oude chic en afgebladderde deftigheid lijken te zijn afgekeken van Brighton, aan de andere kant van het water. Lezers van nu associëren Oostende met Eric de Kuyper en Charlotte Mutsaers en vast nog wel met meer schrijvers die een tik van Ensors donkere maskers hebben meegekregen. Voor Mark Schaevers lijkt Oostende een door zeelicht geactiveerd prisma waarmee je zo'n beetje de complete Duitse emigrantenkolonie uit de jaren dertig kunt focussen. Sommige van die emigranten gingen naar Amsterdam, andere naar Parijs en later werd New York een verzamelpunt. Hun manuscripten konden ook niet meer in Duitsland gepubliceerd worden. Daarom begonnen Allert de Lange en Querido in Amsterdam hun zogenaamde exiluitgeverijen en in Hilversum was er Boekenvrienden Solidariteit waar tot diep in de oorlog Duitse emigranten hun werk gepubliceerd zagen. De hele jaren dertig door verschenen emigrantentijdschriften zoals *Die Sammlungen* De Arbeiderspers gafhet weekblad *Die Freie Presse* uit.

Twee jaar geleden stelde Schaevers samen met Geert van Istendael een bloemlezing samen uit het werk van de 'vliegende reporter' Egon Erwin Kisch. In het prachtige biografische nawoord van deze bundel wezen de

samenstellers op de betekenis van Praag in het wijdvertakte exilverhaal. En nu geeft Schaevers Oostende dus het volle pond. Te beginnen met Irgard Keun, de schrijfster van *Nach Mitternacht* die altijd over haar leeftijd loog en in 1935 aankwam in Oostende. Ze had gedebuteerd met *Gigi, eine von uns*, over de wederwaardigheden van een stenotypiste. Het boek werd een bestseller. Keun nam haar intrek in Hôtel de la Couronne. Schaevers is natuurlijk gaan kijken hoe dat hotel er tegenwoordig bij staat. Het is afgebroken en vervangen door Residence Rivièra, op de begane grond worden 'wondermatrassen' verkocht. Gisela en Egon Erwin Kisch arriveren via Parijs, Brugge en Gent in Oostende. Kisch had eerder in Berlijn gewoond en daar kennis gemaakt met de eveneens naar België vertrokken Nederlander Nico Rost. Het Belgische ministerie van Justitie informeerde voor de zekerheid bij de Praagse politie: wie is Egon Erwin Kisch?

Aanvankelijk heb je niet door zoveel detailinformatie. Hij noteert waar koffie werd gedronken, wie geld leende van wie en waar welk hotel stond. Alles komt uit secundaire literatuur, nou ja behalve dan opmerkingen over wondermatrassen en een beschrijving van Café Reynders aan het Leidseplein. Toch is het fascinerende lectuur. Vooral als Joseph Roth op het toneelverschijnt. 'Hij dronk in alle tijden uit dorst naar een eeuwige zomer,' dichtte Anton van Duinkerken. Omdat het eeuwige drinken betaald

moest worden, was Roth een kampioen geldaftroggelaar. Altijd moest een vriend, een redacteur of een literair agent hem van contanten voorzien. Het leven in Oostende was duur. Keun moest soms vijftig pagina's druks per dag produceren om zich aan een in een overmoedige bui afgesloten contract te houden. Hermann Kesten wilde in hotel Métropole met Keun dansen. Klaus en Erica Mann lieten van zich horen, maar gaven Roth geen geld. Klaus las liever op het strand de naziklassieker *Horst Wessel* 'teneinde de vijand beter te leren kennen'. Gelukkig voor Roth was daar Stefan Zweig, niet zo'n goede schrijver maar wel rijk en Roth-gezind. Langzaam aan werkt Schaevers met zijn georkestreerde verhaallijntjes

De dramatiek van een glas champagne in Hôtel de la Couronne

naar een plot toe, een treurige plot. Deze emigranten bereidden zich voor. Althans, zo leest dit verhaal omdat wij weten hoe dramatisch het met velen van hen afliep. Alsof je vanaf het toneel in de orkestbak kijkt, voordat een overbekende voorstelling begint. Elke muzikant heeft zijn rituelen: zijn ergernissen, een flirt hier, een kat daar. Schaevers drukt veel foto's af (op pagina 41 staat Henk Hofland, nee, het is toch Joseph Roth) en je ziet het vergankelijke. De dramatiek van een glas champagne in Hôtel de la Couronne. Roth trok bij Keun in. De passie zat meer in de tijdgeest dan tussen de lakens. Arthur Koestler arriveerde. Net als Klaus Mann dacht hij later dat hij de oorlog had overleefd. Maar waar-toe? Ze pleegden alsnog zelfmoord.

Ernst Toller met de actrice Christiane Grautoff; Joseph Roth; Stefan Zweig; Irgard Keun

Klaus in 1948, Arthur had het in 1935 al geprobeerd. Het lukte met hulp van zijn vrouw in 1983.

Roth zwom nooit in Oostende: 'Vissen komen ook niet in het café.' Roth daarentegen zat daar altijd. Had hij dan geen afzondering nodig? 'Ik ben afgezonderd.' Toch lijkt hij de dirigent van dit stelletje ongeregeld. Iedereen bereidde zich voor op een voorstelling waarop geen voorbereiding mogelijk is. Stefan Zweig voer alvast naar Rio de Janeiro. Onderweg meerde zijn schip even aan in het fascistische Spanje. In zijn dagboek was hij enthousiast over de Spaanse meisjes. In zijn gepubliceerde memoires sprak hij over de donkere toekomst van Europa.

Na het vertrek van Zweig begon het serieuze inspelen. Ernst Toller, inmiddels in New York aangekomen, verhing zich in hotel Mayflower bij Central Park. Toen Joseph Roth dit hoorde, verbleef hij in zijn vaste hotel vlak bij Jardin de Luxembourg in Parijs. Hij stortte in en kwam in het ziekenhuis terecht, vierenveertig jaar oud en overleed. Zweig was gevlucht maar kon zichzelf niet ontlopen. Op 22 februari 1942 lagen zijn afscheidsbrieven klaar. Uitgever Walter Landauer van Querido kon Nederland ontvluchten. Hij stierf in 1944 van de honger in het concentratiekamp Bergen-Belsen. En Irgard Keun? Zij keerde in 1940 illegaal terug naar Duitsland, met de hulp van een nazi-officier ('Ja, ik heb met hem geslapen'). Haar redding was dat in de Duitse kranten had gestaan dat ze al zelfmoord had gepleegd.